

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 23. ЈАНУАРА 1894.

ПЕСНИШТВО

* * *

С путиром љубави њежне нечујни и мили снови
Блажени шире лет,
Уз шапат вјетрића малих слатко и благо мири
Орошен пољски цвјет.

К'о кандидоца мала по плавом трепери вису
Звјездица златних рој,
А као посланик рајски, у храму тишине благе,
Тајни се чује пој.

То није анђелац мали што њежну пјесму буди
Умилног гласа свог:
Под чистим небеским сводом то теби химну поје
Љубави моје бог.

Алекса Р. Шантић

БЕСНА СИРОТИЊА

(Наставак)

IV

Боже мој, како жалостан изгледа човек,
који изгуби рачуна о данима својим!...
А ја сам био управо такав.

Гледајући себе на развалинама најлепших
својих нада, гледајући унижене и у благо сва-
љене најплеменитије своје идејале, чисто ни
сам не знам, како су ми дани промицали.

Првих дана лутао сам којекуда као ван се-
бе. Ноћи су ми биле тужне и чемерне, јер у
њима не знајах за крепки и слатки сан.

Више пута сам се заборављао, па се упу-
тим к њима, али се набрзо сетим, и тада ми
је обично бивало најтеже. Једном сам чак и
отшкринуо врата њихова предсобља, али сам
се у истом тренутку повукао натраг, и срећа
те ме нико није опазио.

Обично сам ишао од каване до каване,
тражећи прилике и начина, да се мало развејем
и разгалим. Играо сам биљара, почео играти
и карата, а неколико пута, знам, и напио сам
се, па су ми и тамбураши свирали до зоре.

Једног дана сусретох се с новим својим
колегом, с којим сам се у осталом врло мало
знао. Он ме сам задржа, те се руковасмо и
проразговорисмо нешто тек узгред.

— Чујем, да ћете нас скоро оставити —
упита ме он и приметно развуче своја велика
жабља уста — је ли то истина?

— Да, цела истина! — рекох. — Бежим
вам са мегдана; али, дозволите да опазим, по-
нећу са собом и то уверење, да сте ви заиста
велик и гадан швиндлер...

Он се стресе, одступи један корак од ме-

зор и погледао доле, ни тајина ни сланине није било. Да ли су то комшинске мачке у сласт збрисале, или је стара госпа преко ноћ покупила, Бог ће зар један знати.

И што се дан за даном све даље и даље низао, мени је бивало све теже. Тешко ми је било, просто или да полудим, или да какво чудо створим . . .

Једно пре подне сретох малишу на улици кад се враћаше из школе кући. Зауоставих га и узех га за руку.

— Хајде, да ти чика купи алве — рекох му полугласно и поведох га у побочну улицу.

Он се прво добро обазре око себе, стиђиво ме погледа у очи и пође као мало затежући се.

— Шта радите? Јесте ли сви здрави? — питах га ја путем.

После подужег ћутања (јемачно се још стидео, што сам га онако ухватио у крађи) проговориће он чисто кроз зубе:

— Здрав смо . . . само је сеја непрестано слабуњава . . .

— А шта јој је?

— Не лежи, али је онако слаба и непрестано везује главу марамом . . .

И ту заћута, али после кратког ћутања настави:

— Право да вам кажем, непрестано се свађа с наном . . . свађа се због вас . . . Вас нана грди, а њу још и горе, и каквом је не назива . . . Пре ми је сеја дала једно писамце да вам га дам, али ми га нана у кујни узела из руке, и после је било много ларме . . . Ваљда сте то и ви чули? . . . Ја сам добио батина од нане, а сеја је хтела да се отрује . . .

Утиснух му стопарац у коштуњаву ручицу и одох даље, не могавши издржати више таква мучења.

Оплакао сам ту радозналост.

И што сам више о целој тој ствари мислио, све ми се више заплетала и увијала у некакву тајанствену маглу. Злост према сатанској души старе госпође поче у моме сећању будити моменте слутње и страха. Долажаше ми на памет, да сам ја негда — али то је поодавно било, још за време моје »вандровке по свету« — сањао неколико пута баш ту исту жену, како ме, као каква нечастива саблазан, жури, а мени се ноге у коленима одсецају, па као падам немоћан у прашину . . .

Чед. А. Поповић

(Свршиће се)

ВЕЧИТИ МУЖ

ПРИПОВЕТКА Ф. М. ДОСТОЈЕВСКОГ

ПРЕВЕО МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

(Наставак)

IV Жена, муж и љубавник

Спавао је врло тврдо и пробудио се тачно у пола десет; одмах се дигне, седне на постељу и онај час почне мислити — о смрти „те жене“.

Изненадни синоћни глас потресао га је и утисак те смрти оставио је у њему неку смућеност па чак и тугу. Та смућеност и туга беху само заглушене синоћ, јер, док је био Павле Павловић, врзла му се непрестано по памети сасма друга, чудновата мисао. Али сад, кад се пробудио, изиде му пред очи са необичном живошћу све, што се догодило пре девет година.

Ту жену, покојну Наталију Васиљевну, жену „тога Трусоцкога“, он је љубио и био њезин љубавник, када је својим послом (такођер парница ради неког наследства) провео у Т. целу годину — и ако у ствари није морао тако дуго остати; прави

узрок је била та веза. Та веза и љубав беху тако силно овладале њим, да је био као у ропству код Наталије Васиљевне; он би био у стању без оклевања се одлучити на све, штогод би захтео и најмањи каприс те жене, па ма ствар била и најчудноватија и најбесмисленија. Ни пре ни после тога није овако што доживео. На крају године, кад је растанак био већ неминован, беше Вељчањинов у таком очајању — у очајању, и ако беше уговорено да ће растанак бити само на кратко време — да је предложи Наталији Васиљевној, да одбегне с њиме за увек ван Русије. Једино подсмевање и одлучност те даме (која је у почетку потпуно одобравала тај пројекат, али по свој прилици само из дуга времена или да се мало насмеје) могаху га одвратити од тога и присилити да отпутује сам. Па шта би после? Није прошло ни два месеца после растан-

ка, а он је већ у Петрограду задавао самом себи питање, које је остало за њ за увек нерешено: да ли је у истину љубио ту жену или је то све била само „напаст“. И никако се није могло узети да се то питање заматло из лакомислености или под утицајем почетка какве нове страсти. За она прва два месеца боравка у Петрограду био је чисто ван себе и тешко ли је обратио пажњу на и једну женскињу, и ако је одмах ступио у пређашње кругове и имао прилике да их много види. У осталом он је врло добро знао, да би одмах, чим би се поново осетио у Т., поново подлегао њену чудноватом чару, који је као мора притискао своју жртву, не обзирући се ни најмање на питања, која се заматала. Па чак и након пет година био је истог уверења. Само што је након пет година нерадо признавао то себи, а сама успомена на „ту жену“ једила га је. Стидео се своје Т-ске године; није чак могао ни да разуме, како је могао имати тако „глупу“ страст он, Вељчаџинов! Све успомене на ту страст претвориле се за њега у бруку и срамсту; гризао се због тога, а од стида је црвенео и сузе му ударале. Истина је, да се након још неколико година умирио; потрудио се да све то заборави — и скоро да му је и пошло за руком. И где сад на једаред после девет година, све то тако ненадно и чудновато ускршава пред њим опет после ноћашњег гласа о смрти Наталије Васиљевне.

У овај пар, седећи на својој постељи, са суморним мислима, које су му се без икаква реда ројиле у глави, осећао је и јасно сазнавао само једно, — да је, уз пркос целом ноћашњем „потресајућем утиску“, који је учинио тај глас на њега, ипак са свим миран, бар што се тиче њезине смрти. „Па зар да и не пожалим за њом?“ — питао је сам себе. У њему у истину не беше више оне пређашње мржње, па је могао беспристраније и праведније судити о њој. По његову мишљењу, које је у осталом већ одавна, за време деветгодишњег растанка, створио себи о њој, била је Наталија Васиљевна једна од најобичнијих провинцијалних дама из „бољег“ провинцијалног друштва и — „ко зна, можда тако и јесте, и само ја један сам начинио од ње читаву фантазију?“ У осталом он је увек подозревао, да је то његово мишљење могло бити и погрешно; то му се наметало и сад. Па и догађаји су противречили; тај Багаутов је био такођер неколико година с њом у вези и, као што изгледа, такођер „под целим њеним чаром“. Багаутов је био млад човек из најбољег петроградског друштва и како је био „човек са свим шупаљ“ (рекао би за њ Вељчаџинов), то је паравно могао напредовати једино у Петрограду.

Па ипак је напустио Петроград, то јест најбољи услов за своју каријеру, и пропустио пет година у Т. само зарад те жене! А и вратио се можда у Петроград само за то, што су и њега такођер избацили као „стару непотребну ствар“. Изилази дакле да је ипак било у тој жени нешто необично — дар привлачења, подјармљивања и господарења.

А међу тим рекао би човек да није имала ни средства за привлачење и подјармљивање: „не би се могло рећи о њој да је баш лепа, него пре можда да је ружна“. Кад ју је Вељчаџинов упознао, било јој већ двадесет и осам година. Њено не са свим лепо лице могло је по некад да оживи и да буде пријатно, али очи јој не беху ни мало лепе: некаква сувишна самосталност беше јој у погледу. Била је врло мршава. Умно образовање јој беше врло слабо; разум, који јој се морао признати, умео је да проникне ствар, али беше скоро свагда једностран. Имала је манире провинцијалске светске даме и при том, свакако, много такта; ванредан укус, али нарочито и једино у вештини одевања. Карактера беше одлучна и заповедничког; помирити се с њоме због нечег само у пола не беше могуће: „или све, или ништа“. У непријатним и заплетеним приликама, које би живот донео, понашала се за чудо упорно и непоколебиво. Великодушна, и скоро свагда упоредо — беспримерно неправедна. Преписати се са том госпођом беше немогуће: двапут два за њу није никад ништа значило. Никад ни у чем није сматрала и признала себе неправедном и кривом. Стална и безбројна неверста према мужу нису јој ни мало теретили савест. По упоређењу самога Вељчаџинова беше она као „хлыстовскаја богородица“, која у вишем степену и сама верује да је у ствари богородица; — у вишем степену вероваше и Наталија Васиљевна у сваки свој поступак. Љубавнику је била верна — у осталом само донде, док јој се није досадио. Волела је мучити љубавника, али је радо и награђивала. Беше то страстан, немилостив и чувствен тип. Презирала је разврат, осуђивала га са невероватним огорчењем — а сама беше развратна. Никакви докази не би били у стању уверити је о сопственом разврату. „Она зацело искрено и не зна о том“, размишљао је Вељчаџинов о њој још у Т. (Опазићемо узгред: суделујући сам у њену разврату). „То је једна од оних жена — размишљаше он — које као да су се само за то и родиле, да буду неверне жене. Те женскиње никад не падају као девојке; закон њихове природе јесте — да се по што по то, и баш за то удаду. Муж је први љубавник, али тек после венчања. Нико се вештије и лакше од њих не удаје. Због првог љубавника је

увек крив муж. И све то се збива с вишег степена искрено: оне до краја осећају да су с вишег гледишта у праву и, на послетку, да су и невине“.

Вељчаџинов беше уверен, да заиста постоји тип таквих жена; али за то беше исто тако уверен да постоји и тип мужева, који одговара таким женама, тип мужева, којима је сва задаћа да одговара том женском типу. По његову мишљењу биће таквих мужева састоји се у томе, да буду тако рећи „вечитим мужевима“; или боље рећи да буду у животу само *мужевима* и више ништа. „Таки човек рађа се и развија једино ради тога, да се ожени, а ожењивши се неодвљачно постаје прђија своје жене, па чак и у том случају да му је карактер неоспоран и самосталан. Главно својство такога мужа јесте — извесни украс. Он мора да буде рогоносац, као што сунце мора да светли, само што он никад није свестан тога, и чак и не може да буде свестан и то по самим законима природе“.

Вељчаџинов беше тврдо уверен, да постоје та два типа и да је Павле Павловић Трусоцки из Т. био савршен представник једнога од њих. Ноћашњи Павле Павловић, разуме се, да није био онај Павле Павловић, каквога је он познавао у Т. Налазио је, да се исти до невероватности променио, али Вељчаџинов знађаше, да и није могло друкчије да буде, и да је то било са свим природно; господин Трусоцки могао је бити оно, што је био пређе, само за живота жене, а сад је исти само део целине, који се ненадно дочепео слободе, то јест: догодило се нешто чудновато, невиђено.

Што се тиче Т-скога Павла Павловића, ево шта је упамтио и чега се опомињао Вељчаџинов:

„Павле Павловић беше у Т. свакако само муж и ништа више. Ако је сврх тога био и чиновник, то је једино за то, што се за њега, тако рећи, и служба претворила у једну од брачних дужности; служио је ради жене и ради њена друштвеног положаја у Т., и ако и сам по себи беше усрдан чиновник. Било му је тада тридесет и пет година а имао је и имања, и то прилично. У служби није показивао никаквих особитих подобности; али ни неподобности. Живео се са целим вишим друштвом у губернији и уживао је глас човека, који живи на вишој ноzi. Наталију Васиљевну су у Т. потпуно уважавали; она у осталом није на то много држала, и примала је као нешто, што јој се дугује, а у својој кући је умела увек врло лепо да прими и дочека. Уз то је и Павла Павловића тако дресирала, да је имао са свим облагорођене манире, па чак и при дочеку највиших губерниских власти. Може бити —

чинио се Вељчаџинову — да је умео и да мисли, али како Наталија Васиљевна није баш уживала, кад јој муж много говори, то се није могло баш много умности опазити код њега. Можда је имао и урођених лепих својстава, исто као и рђавих, али лепа својства као да беху застрта превлаком, а рђаве наклоности са свим искорењене. Вељчаџинов се сећао, на пример, да би се по некад прохтело господину Трусоцком да исмева свог ближњег; али то му беше строго запређено. Имао је вољу такођер да по некад штогод прича, али се и на то пазило: причати беше слободно, али само о чему незнатну и што краће. Уживао је и у пријатељском друштву изван куће па чак — и да мало пијудне с пријатељем; али ово последње беше до корена истребљено. Осем тога ова црта: кад се погледа с поља, нико не би могао рећи, да је то муж под папучом; Наталија Васиљевна изгледаше као потпуно послушна жена, па чак је, може бити, и сама била уверена о том. Могуће беше, да је Павле Павловић био заљубљен у њу преко ушију, али то није нико опажао, и чак беше и немогуће опазити, сигурно такођер по домаћој уредби саме Наталије Васиљевне. За време свога Т-скога живота више пута би се Вељчаџинов запитао, да ли подозрева штогод тај муж о његовој свези са Наталијом Васиљевном. Неколико пута је питао о том саму њу, и увек би добио одговор, изречен са неком љутњом, да муж ништа не зна и да никад ништа ни не може сазнати и „да се све то — њега ништа не тиче“. Још једна црта с њене стране: никад није исмевала Павла Павловића, ни у чему га није налазила смешним ни врло ружним, и чак би ватрено устала у обрану његову, ако би се когод усудио да се понаша према њему неучтиво. Како није имала деце, беше природно да се претворила у светску даму, али и своја кућа беше јој прека потреба. Светска уживања никад нису владала њом са свим, јер је волела и код куће занимати се домазлуком и ручним радом. Павле Павловић је споменуо ноћас њихово домаће читање, које су држали вечером у Т.; ту је обично читао Вељчаџинов, а читао је и Павле Павловић; на чудо Вељчаџинова, умео је врло лепо да чита на глас. Наталија Васиљевна би у тим приликама штогод шила и при том слушала мирно и равнодушно. Читали су се романи од Дикенса, по нешто из руских журнала, а по некад и штогод „озбиљно“. Наталија Васиљевна је јако ценила образованост Вељчаџинова, али ћутке, као нешто, што је свршено и решено, о чему већ више нема шта да се говори; у опште према свему књижевном и научном била је равнодушна, као према нечем стра-

ном, ипак, може бити, корисном; Павле Павловић пак понекад са неким извесним жаром.

Т-ска веза се прекинула нагло и изненада, баш кад је Вељчаџинов дошао до врхунца а скоро и до безумља. Био је просто и неочекивано одагнан, и ако је све било тако удешено, да је отишао, ни најмање се не домишљајући, да је већ избачен „као стара, непотребна ствар“. Још за његова бављења у Т., подруг месеца пред одлазак, појавио се врло млад артиљериски официрчић, тек што је изишао из школе, и навадио се одлазити к Трусоцкима; место њих троје беше их сада четворо. Наталија Васиљевна беше предусретљива према том официрчићу, али се понашала према њему као према дерању. Вељчаџинову није ништа падало у очи, а и не беше му до тога тада, јер му већ беше речено, да је расанак преко потребан. Један од стотине разлога, које је Наталија Васиљевна за његов неизбежни скори одлазак изнела, беше и то, што јој се чини да је бремена; а према томе да је са свим природно, да се без оклевања уклони, па ма само на три, четир месеца, и онда кроз девет месеци, ако би се изнела каква клевета, не би муж могао лако штогод посумњати. Аргумент беше прилично лабав. После бурног предлога од стране Вељчаџинова да побегну у Париз или у Америку, отпутовао је он сам у Петроград, „без сумње само на који час“, то јест не више, него на три месеца, иначе не би ни по што пристао да иде, нити би се обзирао на какве разлоге и аргументе. Равно након два месеца при-

мио је од Наталије Васиљевне писмо с молбом да никад не долази, по што она већ љуби другога; што се тиче бремености, јављаше му да се преварила. Глас о овој погрешци беше излишан, њему беше већ све јасно: сетио се официрчића. И тако се ствар свршила за увек. Слушао је за тим, после неколико година, да се тамо појавио Вагаутов, и провео целих пет година. Ту беспримерну дуготрајност везе тумачио је међу осталим и тим, што се Наталија Васиљевна сигурно силно постарала па је према томе постала и питомија.

Сдео је тако на постељи скоро читав сат; на послетку се тргне, зазвони Маври за каву, брзо каву попије, обуче се и тачно у једанаест се упути к Покрову да нађе Покровску гостионицу. Што се тиче покровске гостионице, он је према јутрошњем утиску већ створио себи представу о њој. У осталом њега је мало и савест гризла због понашања му ноћас према Павлу Павловићу, па и то је требало сад на чисто извести.

Сву ноћашњу фантазмагорију са резом на вратима растумачио је случајношћу, пијаним изгледом Павла Павловића, а и још другим којечим, само што му у ствари још ипак није било јасно, за што иде да започне неке нове односе са пређашњим мужем, сада, кад се већ све међу њима тако природно и само од себе свршило. Нешто га је вукло, био је ту неки особит утисак, и услед тога утиска га је нешто вукло...

(Наставиће се.)

Н О У К А

КЊИЖЕВНЕ ПРИЛИКЕ У РИМУ

I Јавна читања

Млађи Плиније мало се кад толико радује колико онда, кад може да приповиједа како је неки дан слушао млада пјесника, гдје своју првенчад чита пред изабраном публиком; или кад пише пријатељу како је јучер за трпезом слушао побоље одломке из чувенијих дјела римске књижевности. „Ала је ова година добро уродила! — каже. — У мјесецу априлу није скоро било дана а да се није што декламовало.“¹⁾ За цијело, весеље нашег писца да се у неколико тумачити, тим више што се је такав обичај почео увлачити и у данашње друштво, пошто се је био опет појавио у седамнаестом и осамнаестом вијеку, а то особито у француском „салону“. Регби

да је већ био прекорачио своје границе и у Италији, у почетку овога вијека; „данас — овако се изразује славни пјесник Леопарди — данас свако по нешто саставља, и ријетко ћеш наићи на човјека, који није писац; па тако је тај обичај постао права куга, постао је права јавна невоља, постао је најновија мука људскога живота. (*Pensieri*)“. Али често никад не преоте толико маха колико у Риму, за вријеме првих Антонина. Ваља за то да се мишљу пренесемо у ондашње књижевне прилике и да испитамо за узроке тој појави.

Ондашњи се писци сами чуде великоме броју пјесника (међу којима је било дилетаната добрих деведесет по сто), и у исто доба великоме интере-

су, који се онда појављао у свим друштвеним словима према пјесми; а то и јесте истина, јер осим толиких писаца, чија су се дјела до данас сачувала, спомињан је опет у њих истих велик број њих, који су писали, и о чијим радовима историја књижевности не може баш рећи да им губитак жали.²⁾ Али у исто вријеме и књижевничке прилике и особито спори начин, којим су ондашња дјела на јавност излазила, није био у довољну размјеру прама обилатом плоду толиких писаца. И ако кашње нијесу баш скупо стајале (Марцијалов први низ епиграма западао је, у фину издању, од прилике двије форинте, а у обичном једну),³⁾ али опет књижевнице нијесу могле да зголове толико преписа да задовоље публику, што је толико читала; с друге стране и сама ручна издања, онако без интерпункције, онако пренупа скраћеница и погрешака, нијесу лако била по вољи свијету: споменимо само како се Марцијал тужи што су му дјела претрпана „штампарских“ погрешака, јер издавач хоће да су преписи што прије готови.⁴⁾ Оваковим недостацима, а особито спору ширењу својих пјесама, били су писци принуђени да сами доскоче, и то читајући јавно што им је машта створила. Не смијемо пак мимоћи други један фактор, који ће нам боље разјаснити то непрестано полагање јавних читања; а то је што је у оно доба живо слово јаче него писано притезало људе, навикнуте од старине државним расправама на форуму и у народним комицијама. Јувенал приповиједа,⁵⁾ да кад је год Стације објављао да ће читати своју Тебајиду, сваки је дотрчавао да слуша дивни спјев, а особито звучни пјесников глас; сам Плиније јасно о томе разлаже, вриједи ли више слушати самог ауктора или читати му дјела, „јер — вели — глас већи ти утисак чини; и ако је најживљим бојама описано оно што ти је пред очима, опет и декламација, и поглед, и кретање, и сама пјесникова личност томе доприноси, да што си чуо, никад више не заборавиш“. Па наводи и Есхина, који, кад је на Роду с огромним успјехом читао Демостенон говор, овако се изразио: „како бисте се, људи, занијели, да њема сама слушате!“⁶⁾

Каже се да је Асиније Полијон увео у Рим обичај да се књижевна дјела читају у већим круговима.⁷⁾ Тим је дакле намирио великој потреби онога времена; али да је такав обичај тијеком година прекорачио своје границе и обрнуо се у неку смијешну карикатуру, и дао напокон повода озбиљним људима да му се подругују, то је истина, за коју имамо у ондашњој сатири и у епиграму небројених података.

Ко је умио да сложи два стиха, ма какви год

били, то је била не само потреба, него и дужност да их сам изнесе пред свијет; „није пјесник, ко ништа не чита,“ говорио је Марцијал, али, дакако, шаљиво.⁸⁾ Ко пак најжешће брани та читања, врли је наш Плиније; за њега је то ствар тако потребна, тако важна, као да се ради о образу римскога народа. Али чему му се већма чудимо, то је, што, колико си год претресао писма његова, нигдје не ћеш наићи на какву неповољну критику о разним предметима и о начину, којим су изнесени пред јавност. А заиста, по споменицима, који су нам преостали, и по дјелима самог њега знамо како је ситнија књижевност у оно доба у неку театралност ударала; знамо како се није већ просто говорило, него декламовало; знамо напокон да се је толико и толико писало, може бити баш за то што се није смјело радити. Та у све гране ондашње књижевности била се увукла артифицијозност и надутост; што је просто и наравно, држало се за лудо и празно; особито је говорништво тражило оно што се лашти, што је пикантно, што занима и дражи. Квинтилијан сам припознаје да им се ништа није допадало што је природа одредила;⁹⁾ па ето скоро у свим дјелима оне епохе реторике у изобиљу, мудрих изрека, вјештих изврђивања, финих досјетака (у нашем се Плинију зрцале све ове мане); појезија се одијева у реторику, проза у појезију; писце из златнога доба нико већ не држи за узоре, а Марцијал прогласује да вријеме његових отаца мора уступити славу времену цара Трајана.¹⁰⁾ Нека особита таштина обузимала је и најтријезније људе;¹¹⁾ такову су таштину подгријевале ове јавне декламације, „које нијесу ничему служиле, него само да се истичу и најнепознатије личности, и да један другоме бурно честита на неком ипотетичном успјеху.“¹²⁾

Гледајмо само Плинија како се срди, кад похочење није баш обилато, и кад се слушаоци не понашају онако како он мисли да би ваљало. „Ја се радујем — пише — што умјетности и знаности цвате, и што се бољи умови такме да се истичу; али, на жалост, јавна читања људи слабо полазе. Већина њих сједе тамо гдје у близини, питају је ли се читалац већ појавио, је ли готов са предговором, је ли добро парче изручио, па тек онда улазе, али само да видиш како! А гле. писац још није довршио, и ето њих гдје већ иду, једни потајно, криомице, други очито и безобразно; а они остали беспослењаци, који су толико дана прије позвати, или не долазе, или се туже да су изгубили дан (а то баш за то што га изгубили нијесу!). Тим више дакле достојни су похвале они, који, било што читају и слушају, не даду да их опћи немар за собом

повуче“.¹³) Љуто се срдито на таково понашање публике, али је он друкчије схваћао цијељ и корист јавних читања; за њега је то морало потакнути у пјесника потребу да кашње исправи оно што ће му свијесни слушаоци примјетити; он је од њих тражио искрену критику, јер цјепидлачење — каже — није никаква критика.¹⁴) За то је он увијек разашлијао своја дјела пријатељима или их је читао, па тек их је онда издавао.¹⁵) Није имао велика повјерења у своје властито мнијење; јер читалац, онако пред свијетом, већу пажњу обраћа на своје пјесме; па ако читајући не пусти из ока понашање публике, на њој ће самој упознати, је ли му повољно или не просудила дјело; по мицању очију, по кретању тијела, по мрмошењу, по самом мјку може разумјети што слушаоци мисле о његову раду. Добру критику није никада занемаривао; ко му је какво дјело читао, пошто је исто од њега слушао, познао је да је много пута изостављено, исправљено и преначињено.¹⁶)

Читања се држала већином јавно или у кући самог писца; публика се позивала у какву унајмљену дворницу, у театар, на трг, у храм, у купатила; па како се улазак није никакав плаћао, тако се нијесу само одзивали пјесници, књижевници и пријатељи, већ и све оне гласовите римске беспосличине, које су управо у грдном броју лијеновали по градским улицама. Овај обичај бијаше толико корјена захватио, да му нико није већ могао избјећи, и ако га је скупо стајало; пјесник, особито новајлија, пошто је добру годину на свом дјелу радио, морао је обилазити град, из свог џепа унајмити кућу, удесити дворницу, платити клупе, и разашлијати људе с позивима по граду,¹⁷) кад није могао да удари позиве на зидове, као што се ради данас. Али наш Плиније, како је најстроже пазио на учтивост, позивао је пријатеље писмено и свакога по напосе: „ако сте баш вољни да ме слушате, или — ако вам претече времена“, премда — примјећује — мало кому у Риму преостаје времена да полази те састанке.¹⁸)

Плинијевим читањима свако се је одзивао, прво јер га је свако љубио, а опет јер је свакоме био по вољи онај његов стил, пун изврћених изрека и фраза; али млађим књижевницима, који су први пут ступали пред свијет, и дрхтавим гласом казивали своју првенчад, доиста је требало да им је успех ма на који начин обезбјеђен: једном ријечју хтјела им се је данашња „*claque*“. У ту сврху било је људи плаћених од самог писца; њима се је давала на дар каква половна зимска шубара, или су се сутри дан позивали на ручак, или су примали одређену сво-

ту; неко бијаше домамио чак два Плинијева роба, и платио их да пљескају кад је говорио на суду.¹⁹) Није ли пјесник био у стању да подноси трошак (а то је чешће тако бивало), онда би се уписао у клијенте каквог богаташа, који би му приправио дворницу, удесио што је потребито и понамијестио тамо амо по дворници своје либерте, или како каже Јувенал: јака и устрајна плућа својих либерата.²⁰) Ови би пак потоњи пљескали рукама и бурно повлађивали, чим би им „*коровођа*“ на своје вријеме намигнуо да отпочну, а господар сутри дан на гласу нов Меценат.²¹) Ето двкле дворнице справне; пишчеви пријатељи на првом реду, књижевници и дилетанти одмах за њима, беспослењаци по свуда мало, а *клакери* да их не познаш а има их. Пјесник улази и ступа на позорницу. Пребацио тогу елегантно преко руке и рамена, а по Квинтилијановој препоруци пазиће пажљиво на свако своје кретање, гледаће да не заштри глас преко потребе, да не буде монотоније у говору.²²) По који би се одијевао у бијелу као снијег тогу, зализао би се вас, носио би дебео прстен са огромним каменом, опасео би каткад врат да покаже како је, жалибоже, од синоћ промукао,²³) на што је Марцијал потакнут да напише свој познати епиграм:

„За што ми опаше врат, кад пред нас ступаш да читаш?
Боље би, вјеруј, било да нама опаше уши.“²⁴)

Таковим се ништаријама Плиније није бавио, али је и њему доиста много до тога било да му је декламација што савршенија; кад га није задовољавало како чита отихове, обраћао би се обично на пријатеља Светона, гласовитог историчара.²⁵) Кад је читалац једном на позорници, није га било тако лако дигнути; да не преплаши публику, рукопис му је изгледао мален; али како је тек цицкаво писано! Како су само листи уско замотани! „Ја ћу прекинути, ако желите“, довикнуо би публици; „даље! даље!“ одзивали би се сви у један глас — а молили се боговима да пјесник онијем.²⁶) „Пишчева читања — вели Епиктит — не ваља полазити онако без разлога или из учтивости; али кад си једном ту, гледај да се поносиш достојанствено и да не упаднеш у какву неуљудност прама писцу.“²⁷)

Него за стално било је и слушалаца Плинијева кова, који су ту сједили и уживали, прво јер их је то занимало, а друго јер је по гдјекад и вриједило да се слуша; али то су сигурно били ријетки случајеви. Што је он, Плиније, читао, било је по свој прилици нешто боље од туђих брчкарења, премда је и он био, што се везаног слога тиче, прост дилетанат; али и онако, тешко би кô данас и пред најбољим пријатељима читао три дебела дана; „би-

ло је ружно вријеме — пише — али су они долазили к мени два дана изасобице; па кад сам из чедности хтио да прекинем, заклињали су ме да им и сутра наставим“.²⁸⁾ Други је пут опет толико читао; то је била цијела збирка његових „једанаестераца“; па кад о том састанку пише, примјеђује да није ни стиха изоставио, јер он чита све — каже — до конца; ако и зна да кад се што изоставља, тим се показује више чедности и учтивости прама слушаоцима, он опет мисли да кад онако ради, искреније се понаша прама пријатељима.²⁹⁾

Од својих пријатеља-читалаца највише је волио Титинија Капитона. Код овога је скоро сваки дан било публице, сам пак је савијесно похађао сва мјеста гдје се писци приказивали свијету; на Плинијевим читањима сједио је Капитон на првом реду, а Плиније се онај час брине да то свако зна.³⁰⁾ Али како год било, на сваком састанку, задовољни или убијени од досаде, сваки је бурно честитао читаоцу на успјеху, сваки га је обасипао похвалама и пољупцима по обичају. Марцијал се тога грљења и љубљења гадио, јер је по искуству знао да је то једина корист коју је кукавни пјесник имао од читања, а опет што свачија уста нијесу увијек најбоље мирисала.³¹⁾ Плиније нам живим бојама приповиједа о читању младог Калпурија Писона: пјесма му је та била у елегичном стиху, а њена га је љепота тако занијела, да кад је пјесник довршио, похитио је к њему, ижљубио га више пута, и потакнуо га на даљи рад ријечима: „хајде путем, којим си ударио, па како су твоји преци били теби на углед, то буди и ти своме потомству“. „Нек даду богови — пише — да наше доба још боље уроди таким дикама, и да наше племство гледа у својим дворницама што љепшега од пустих слика праједовских“.³²⁾ Јасно је да је наш књижевник-заштећак увијек себи дослиједан.

Дилетантизам, то је страхан намет, који ваља да подноси књижевност. Још за Хорацијева времена пјесници су били страшило свима; бијеснили су као медвједи кад пребију вериге; свако бјежи пред читаоцем, али кад је кога шчепао, не ће га пустити прије него му не умре од слушања.³³⁾ Марцијал се је више бојао пјесника и његова рукописа, него дивље звијери, којој си уграбио пород; куда год идеш, ето га за тобом: идеш у купатила, не да да се купаш; идеш на вечеру, зауставља те пред вратима; сједиш за трпезом, не да ти да једеш; спаваш, а он те диже из постеље.³⁴⁾ За то је он и био цару Домицијану харан, што су му прикази у циркусу онако величанствени, јер, каже, ту се доиста очи наслађују, ама и уши, што при-

каз мами и оне, који би иначе онај час декламовали.³⁵⁾ Јувенал отворено говори, за што је стао да пише своје сатире: „толико је“, каже, „тих мезимаца дивних Муза, и толико читају своје саставке, већином предмета из већ застарјеле митологије, да сам одлучио и ја да кушам Аполонов језик; јер права би лудост била, кад бих поштедио комад хартије, на којему ће прије или послје који што забрчкати.“³⁶⁾ Његов пријатељ Умбриције не може више да одоли у Риму: ту је бука превелика; сваки дан изгори по која кућа, пада камење са кровова да те убије кад пролазиш путем; од силне тиске не можеш ходати улицом; у аугусту мјесецу пјесници што читају не даду ти ни да одахнеш; па од невоље присиљен је да остави град. И заиста ваља да су та читања збиља била нека куга за становнике, кад се њих ето бојали као од ватре и кровова, који се руше.³⁷⁾

Те књижевне састанке похађали су често и цареви, а и сами су по каткад читали. О Трајану ништа не знамо; како смо ту недавно видјели, књижевност му није толико лежала на срцу колико држава и војска. Домицијан је у прво вријеме ступао на јавност,³⁸⁾ али по свој прилици, како пише Тацит, да тим одврати опћу пажњу од своје велике мане и да покаже, да је бољим путем ударио;³⁹⁾ насупрот гласовити ретор и улагивач Квинтилијан у велике хвали његов фени књижевни укус.⁴⁰⁾ И цар Нерон, тај универсални дилетанат, читао је своје пјесме, „али не само у кући, већ и у театру; а то је слушаоце толико забављало и толико су му се дивили, да су једном из захвалности свечаност приредили, а пјесме му златним словима написане па капиталскоме Јупитру посвећене.“⁴¹⁾ Сулуди Клавдије, који се је и преко мјере бавио књижевношћу (написао је историју, своју бијографију и обрану Цицерона), сазивао је по обичају много свијета у своју палачу, да слушају одломке из његове историје; али му се једном нешто смијешно догодило: тек започео, а клупа се једна проломи под неком људесином, те стало кикоћање у свију, тако да је сам преко читаоца спомињао ту комичну спену, да му се слушаоци љепше забављају.⁴²⁾ И Плиније нам приповиједа смијешну неку епизоду: неки Пасијен, учен римски витез, отпочео своје читање ријечима: „Шта заповиједаш, Пришче?“ Јаволен Приск, на гласу правник, који је ту сједио, одазвао се на то као да су њега питали: „Ја? Ја не заповиједам ништа!“ — „Можеш помислити“, наставља наш писац, „каква бука и какве су шале онда настале; жалибоже ваља да се добро пази на људе, које позивљеш, и је ли им глава на свом мјесту.“⁴³⁾

Али се публика није само у куће на јавна мјеста позивала. Бјешњи пјесници умјели су и за трпезом досадити гостима; кад је писац који позивао на ручак, знао си већ унапријед шта те чека, кад је трпеза распремљена: домаћин је вадио свој рукопис, а гост му је онај час своје задовољство изражавао, што га је онако лијепо „изненадио“. Учтивост, која је у оно доба баш цвала у Риму (паравно у ондашњем смислу), није ти давала да ти се на лицу појави ни најмањи знак досаде, тим више, ако си и ти у роду био с Аполоном. Било је пак и оних, који су по граду вијали беспослењаке и гладничане; њих би доматали у кућу, на објед или на вечеру; а најпослије и након објед а и након вечере, морали су пробављати по цијеле трагедије домаћина-књижевника. У том случају, што уши нијесу одобравале, одобравао је сит желудац.⁴⁴⁾ За то, ко је имао своју кућу и своју трпезу, могао је избјећи тој опасности; али то нијесу сви у Риму имали, те је тако неизмјерно расла таштина у многога дилетанта — да премучимо оне, који су чак и туђа дјела као властита читали, и којима је Марцијал говорио: „Просто вам, што се туђим радом дичите — та својим сте га новцем купили“.⁴⁵⁾ Сам је Плиније чешће изненађивао госте за ручком; док су још онако заваљени лежали на јастуцима, улазио би у собу роб са рукописом, а писац би отпочео своје читање.⁴⁶⁾ Напротив неки Лигурин, којег Марцијал често спомиње, није толико пазео на учтивост; пјесник му овако пише: „Ти нас позивљеш на вечеру, само да нам твоје стихове читаш; са јелом изнесена нам је огромна књига; једемо даље, и ето друге, па треће и четврте; али веруј ми, да ти није риба онако изврсна била, сједио би ти сам за вечером.“ У другој пјесми пак зак закључује: „Хвала ти, Лигурине; не ћу већ ни твоју рибу, ни твоје пужеве, ни твоје каменице; кад умукнеш, онда ћу ти на објед.“⁴⁷⁾ Наш је епиграматичар врло добро познавао своје људе, па кад је сам кога позивао на ручак, јасно му је говорио, шта ће ту бити: финих јела чисто не, јер му то деп не допушта; али не ће ни дебелих рукописа. „Дођи“, пише пријатељу, „nil recitabo tibi.“⁴⁸⁾

Како је монархија постепено али без престанка све к себи привлачила и бивала средиште администрације и живота римскога, тако се мало по мало и моралне снаге царства склањале под заштиту оне сјајне моћи; у почетку само из улагивања и таштине, а кашње, за вријеме пропадања, да нађу користи и славе. Грчки обичај да се овјенчају пјесници, уведен је још за Августа у Напуљ (и онако већ грчки град). Ту је цар Клавдије својом руком по-

ложио вијенац на главу свог брата Германика; ту је и Марцијалов савременик Стације стекао исту награду. У Рим пак ушао је овај обичај за Нерона; али пјеснички мегдан, који се је ту водио, није служио ничему другоме него прослављању Неронова имена.⁴⁹⁾ Касније је Домицијан устројио свој капиталски агон, који се је, уз неке промјене, сачувао скоро до пропасти царства. Ту је цар сједио, одјевен на грчку, а на глави је носио златну круну са сликама Јупитра, Јуноне и Минерве. На тим свечаним састанцима надметали су се у музици, у трци, у гимнастици, и особито у латинској и грчкој поезији.⁵⁰⁾ Можемо сад лако себи представити како су и већи и мањи књижевници очекивали тај дан, и која је слава допадала онога, који је ту пред цијелим Римом примао од самог цара лавор-вијенац. Али затим које чудо ако је књижевност све то више постајала од владара одвисна, и бивала најпокорнији слуга „божанственога“ господара! Улизивање је и онако водило књижевност у пропаст; оно је дапаче једно од најјачих фактора сваког пропадања: кад је писац једном почео да ласка и да се

¹⁾ Epist. I. 13. — ²⁾ Види за то и Quintil. Instit. orat. XI. 94. — ³⁾ Martial. I. 118, 67, XIII. 3. — ⁴⁾ Martial. II. 8. — ⁵⁾ Friedl. Darstell. aus der Sittengesch. III. 419. — ⁶⁾ Epist. II. 3. — ⁷⁾ Seneca Controv. Proem. 4. Види о њему у Pauly: Realencyclopedie. — ⁸⁾ Epigrm. II, 88. — ⁹⁾ Quintil. II. 5. — ¹⁰⁾ Epigrm. VIII. 58. Види и Плинија: Epist. V. 16, гдје наводи писма неке жене, која су била као развезани стихови Теренцијеви. Он је у томе уживао. — ¹¹⁾ Plin. Epist. VIII. 23. — ¹²⁾ Teufel, Geschichte der röm. Liter. 604. — ¹³⁾ Epist. I. 13. — ¹⁴⁾ Epist. IX. 38; V. 13; VI. 17. — ¹⁵⁾ Epist. VIII. 19. — ¹⁶⁾ Epist. V. 3. — ¹⁷⁾ Tacit. Dial. de orat. IX. 15—25. — ¹⁸⁾ Epist. III, 18 — ¹⁹⁾ Epist. II, 14. — ²⁰⁾ Juven. VII. 40. — ²¹⁾ Обичај да се пљеска, уведен је из школе на јавна мјеста (Quintil. II. 2.) па чак и у судове (Plin. Epist. II. 14). — ²²⁾ Quintil. XI. 3, 14; I. 10, 11. — ²³⁾ Persius. I. 15—18. — ²⁴⁾ Epigrm. IV. 41. — ²⁵⁾ Epist. IX. 34. — ²⁶⁾ Seneca, Epist. 95, 2. — ²⁷⁾ Epict. Manuale, 33, 11, у немачком преводу Штихову. — ²⁸⁾ Epist. III. 18. — ²⁹⁾ Epist. VIII. 21. — ³⁰⁾ Epist. VIII. 32. — ³¹⁾ Martial. Epigrm. II. 22, 10, 12, 23; I. 86: basia sola crepant. — ³²⁾ Epist. V. 17. — ³³⁾ Hor. A. P. 472—6. Види и што пише Леонарди о читањима за његово вријеме (прва половина овога вијека): „и ако се пред њим слушаца превија од муке и вијева, поред свега тога он чита даље, дапаче све то бјешњи бива и лаје и дере се по вас дан и по сву ноћ, док промукне и док се публика онесвијести а он се сруши подумтав“. Leopardi: Pensieri XX. — ³⁴⁾ Epigrm. III. 44. — ³⁵⁾ Epigrm. IX. 83. — ³⁶⁾ Juven. Sat. I. 17. — ³⁷⁾ Jd. III. 5—9. — ³⁸⁾ Sueton. Dom. 2. — ³⁹⁾ Tacit. Hist. II. 86. — ⁴⁰⁾ Institut. orat. X. 1, 91. — ⁴¹⁾ Suet. Nero. 10 — ⁴²⁾ Jd. Claudius 41. — ⁴³⁾ Epist. VI. 15. — ⁴⁴⁾ Lucianus. Sur ceux qui sont aux gages des grands. У преводу Perot-ovy. — ⁴⁵⁾ Epigrm. II. 20. — ⁴⁶⁾ Epist. VIII. 21. — ⁴⁷⁾ Epigrm. III. 45, 50. — ⁴⁸⁾ Ibid. V. 78; XI. 52. — ⁴⁹⁾ Friedländer III. 425. — ⁵⁰⁾ Sueton. Dom. 4.

лике, ваља да настави то све јачим *crescendo*, јер му повратка нема, а кад је своје дјело довршио, оставио је потомству најжалоснији доказ човјечје слабости. Иначе било је других разлога, зашто је

римска литература у оно доба почињала да губи свој некадањи сјај — али о томе биће на другоме мјесту ријеч.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

НАЈНОВИЈИ КРИТИЧАР НАШЕ НОВИЈЕ ЛИРИКЕ

(Свршетак)

После Лазе Костића прешао је г. Недић да говори о лирици Јове Илијћа. Песме Илијћеве дели г. Недић: 1) на имитацију народних песама, 2) књижевне песме, које су између народне и уметничке песме, 3) љубавне, за које сам вели, да су »слабе и без вредности«, 4) источанске, у којима има толико непознатих речи, да »често нисмо у стању уживати у песми« (стр. 193) и 5) слике из митологије и историје: старе и нове, словенске и српске.

На 72 стр. рекао је г. Недић: »ко се туђем лако прилагоди, тај нема много свога; ко уме вешто подржавати другоме, тај нема своје развијене индивидуалности; а ово је прво код сваког правог песника«. Сад питамо, како може г. Недић прогласити Ј. Илијћа за песника по милости божјој, када је већи део Илијћеве поезије имитација народне и источанске поезије, а оригиналне му песме »слабе и без вредности«?!

Но г. Недић лако ће се одбранити, па рећи: Отвори моју књигу, па ћеш на 186 стр. доле наћи: »то су најлешје српске љубавне песме, што их је могао испевати српски књижевник песник«.

Но ми ћемо замолити г. Недића, да нам разјасни, како то може бити, да је један део нечијих љубавних песама апсолутно »слаб и без вредности«, а други део тих песама, да су најлешје љубавне песме једнога народа?

Али Јова Илијћ није по г. Недићу само прави, богодани песник, он је и српски песник; њега »одликује *чисто* националан карактер његовог певања«. Из секције, коју је извршио г. Недић над поезијом Илијћевом, видели смо, о чему је Јова Илијћ све певао, и сада нам остаје само да запитамо г. Недића: шта даје *чисто* националан карактер певању

Илијћеву — источанске песме, или песме из туђе митологије и историје?

Али док нам г. Недић не одговори на ова питања, да прегледамо његову студију, па да видимо, да-ли је г. Недић доказао своје сјајно мишљење о лирици Јове Илијћа.

У националности карактера лирике ставља госп. Недић Илијћа поред Његуша, Бранка и Сарајлије, па вели, како су »ови у простоти својој имали нечег пројског, здравог и непомућеног многим науком и префињеношћу културном«. Колико се ове речи могу с основном применити на поезију Сарајлијину, и колико се ово поређење »наметало« г. упоређивачу, може се свако лако уверити, ако прочита студију, г. Недићу »драгог Светислава« (Вуловића) о Сими у I књизи Чупићеве »Годишњице«.

Прво је реч о песмама, које је Илијћ испевао по народним. Ту ћемо за часак застати. Видели смо већ, како г. Недић држи за аксиом, да имитатор не може бити песник; но онда, баш по његову мишљењу, ни Јова Илијћ не може бити песник, тим пре не, што те песме квантитативно чине — по признању г. Недића — »врло велик део његових песама«, и што је »од њих врло често позајимао мотиве, размер, поједине слике и поређења, покадшто и читаве стихове«. (Па шта онда *није* позајимао?)

Али рецимо, да ово теоријско мишљење г. Недића не стоји (као што и држимо, да не стоји). онда настаје ново теоријско питање: да-ли је народна поезија у опште згодна за имитовање? И ту се разилазимо од г. Недића, када рекнемо, да је наше мишљење о томе одлучно негативно. Не за то, што досадањи имитатори нису били сретне руке (пошто се њихова имитација састојала већином у имитацији спољњег облика, а нарочито метрума), већ за то, што чар и важност народној поезији даје

ww баш што, што је народна. Народна је поезија део поезије, индивидуално обележен тиме, што се у њој огледа дух, правац мишљења и погледа једног народа. И у томе баш лежи њена лепота и важност.

Ето, за што смо ми противни подражавању народној поезији и онда, када би песник све и умео погодити не само спољни облик, већ и дух те поезије. Ми се не можемо одушевити народном поезијом *Јове Илијћа*, не за то, што, по мишљењу г. Недића, имитатор не може бити песник, већ за то не, што желимо, да народна поезија буде одиста народна, а и г. Недић вели: »народну песму ми највише волимо на извору њеном; како је сам народ испева« (стр. на 177).

У овом је имитовању Илијћ тако далеко ишао, да је местимице — по речима г. Недића — узимао читаве стихове из народних песама. Но г. Недић, који је код Змаја и Лазе Костића налазио имитацију народне поезије и тамо, где је нема, а желио је и тамо, где јој апсолутно нема места (а овамо је противу имитације!), и то нема места баш из психолошких разлога, за узете стихове из народне поезије код Јове Илијћа вели: »то нам не изгледа, као да је туђе и позајмљено, већ као да је његово рођено.« Нек и ова кап падне у море »објективности« г. Недића.*)

После песама »сретно испеваних у духу народне поезије«, прешао је г. Недић на књижевне песме Илијћеве, на којима се такође »види утицај народне поезије«. По сижеу једне такве песме хтео је г. Недић да карактерише ову врсту певања Илијћева, које је »између народног и уметничког«. У првој је врсти певања Илијћева »сретно подражавање народној поезији«, а овде »врло јасан утицај њен« (и размер њен, и пуно слика из народне поезије и опет пуно читавих стихова), и Јова Илијћ је ипак за то г. Недићу песник, а Змај — стихотворац! За ту песму (т. ј. »Пастирци«) вели г. Недић на 180 стр. доле, да је еп, а на 181 горе, да није еп, те бисмо баш волели знати, шта г. Недић држи о тој песми: је-ли еп, или није?

После тога је реч о љубавним песмама Илијћевима. И ту тврди г. Недић, да се јасно огледа

*) Г. Недић спомиње на 172 стр. песму „Омер момче, Мејрима девојче“. На ово бих могао одговорити као и Даничић: у мојој збирци нема песме под тим насловом, осим ако не мисли песму: Омер и Мејрима.

утицај народне поезије, но, при свем томе утицају, да су »најлепши цвет наше лирике«. Још имамо и то да додамо, да у ових песама хвали сретно*) понављање стихова, а овамо то исто Лазе Костићу замера и зове бапалним и на 233 стр. каже: »оно, што је најлепше, кад се често понавља, постаје обично и изгуби од своје цене«.

За тим је реч о источанским песмама Ј. Илијћа, које г. Недић ставља изнад Боденштетових (или као што он пише: Боденштетових), јер имају оријенталнији тип. Узгред са свим неосновано напада Боденштетове песме, као да у њима, осим дидактичне стране, нема ничега, што би било оријентално, и неосновано тврди, да су Немци сами себе омањивали, уживајући у поезији Боденштетовој.

Не спада у оквир ове критике, да доказује неоснованост тврђења г. Недића, али се једно, држимо, не да побити: да је у Боденштетовим песмама — ако ништа друго — осећај одиста жарки, источњачки (ма да г. Недић и то спори), и да се баш правом »источњаштву« у поезији Мирза-Шафије има приписати, што Немци нису хтели да верују Боденштету, кад је признао, да песме Мирза-Шафије нису превод источних песама, већ их је он, Боденштет, спевао.

Госп. Недић признаје на 192 стр., да ове Илијћеве песме имају много страних речи (и то им је једина мана), али одмах додаје, да баш те стране речи, баш мана тих песама, даје особит чар читавој поезији! Када бисмо разумевали све те стране речи, можда бисмо и уживали у чару песме, али баш због те *мојсијине неразумљивих* речи, не можемо осетити чар песме, као год што ни на слици »Venedig im Nebel« не видимо Млетке од силне магле. — Да докаже своју тврдњу, наводи г. Недић и примере; али онај »пех«, који га гони увек у цитирању, и овде му је остао веран Г. Недић наводи песму »Бисмилах« као узор лепоте! У тој се песми пева (већином непознатим речима), како је калифа забранио, да се продају папуче, па је доцније опет дозволио. Госп. Недић, коме Костићев »Самсон и Далила« нема идеје, и који пабирчи три стиха Костићева, да може рећи, како бар половине речи из њих нема у Вукову речнику — навађа песму »Бис-

*) Г. Недић је једино овде консеквантан; на име у студији о Ј. Илијћу једини је епитет, који употребљава: сретан, сретна, сретно.

милах» као разумљиву, »праву, источанску песму«!

О консеквентности г. Недића сведочи и ово место: »од рефрена и не тражимо друго, до да нам годи уху« (стр. 193) — али треба знати, да је реч о Ј. Илијћу, јер је код Лазе Костића г. Недић са свим друкчије говорио. Мориц Каријер вели: »Der Refrain drückt die Hauptidee aus, um die als um ihren Mittelpunkt die Dichtung sich dreht, auf den sie vielfach zurückkommt«, те је према томе смелост и неистина тврдити, да рефрен треба само уху да нам годи.

Докле може г. Недић да иде, кад *хоће* некога да одбрани, то смо већ више пута видели; о томе смо се могли уверити и на 61 стр., где за Јакшића вели: »код другог песника би овај ротацизам можда и био за осуду — код њега је то природно и ми то примамо од њега«; а о тој хришћанској величини праштања г. Недића сведоче и ове речи на 193 стр. »поједине од ових речи (источанских), и ако их не разумемо добро, ми примамо, јер слутимо, шта оне значе« . . . »али где их је много, оне нас буне, и ми нисмо у стању уживати у песми, но само по ономе, што разумемо, жалимо, што нисмо кадри и њих разумети, јер осећамо, да би нам песма онда била далеко лепша но овако«. Па при свем томе, што читајући те песме, морамо да *слутимо и жалимо*, при свем томе су оне лепше од Боденштетових песама!

На крају овога одсека г. Недић понавља, да ове песме имају једину ману, а то су многе источанске речи; а поред те *једине* м не *највећа* им је, што их је мало. И овде је хтео г. Недић да начини духовиту игру речима, но колико је сретан био, може свако видети, ако се запита, како се логично слаже: песме имају *једину* ману — и те и исте песме имају *највећу* ману, па се као највећа мана навађа нешто друго, а не она »једина«!

На послетку је реч о песмама, за које је песник узимао грађу у митологији и историји. И ако међу овим песмама има и врло лепих, оне заостају иза оних других, и њих је критичар навео — без сумње — само за то, да буде исцрпив (као што је био »исцрпив« и код Змаја, не споменув му »Ђулиће Увеоке«), и да докаже, како певање Јове Илијћа има *чисто* националан карактер.

Колико је г. Недић доказао своју тврдњу,

да је Јова Илијћ богодан песник и српски песник par excellence, и колико је у студији својој о Ј. Илијћу био објективан и сам себи консеквентан — нека пресуди српска публика.

*

После Јове Илијћа говори г. Недић о сину његову Војиславу, и почиње своју последњу студију имитацијом стила св. писма. Ово је једина студија, у којој је критичар опширно говорио и о врлинама и о манама песниковим. По г. Недићу Војислав је први и најдаровитији од млађих песника, има највише правога, поетског дара, има најсавршенију форму, (а овамо доцније каже, да је једнолик), најсретнији је у идеји — Војислав је управо уметник-песник. Хвали слике (Stimmungsbilder), којих је Војислављева поезија пуна. Управо су »Војислављеве песме испеване слике«. Даље навађа г. Недић, како кроз поезију Војислављеву веју два тона (а од када тонови веју?): елегичан, који јој даје особиту нежност, и сатиричан, који је већ ређи. Што се тиче форме, она је за поезију Војислављеву најзначајнија. У погледу спољне технике стиха Војислав је први (тако стоји на 219 стр., а овамо му на 201 стр. замера стереотипан размер!). Хвали вештину Војислављеву у распореду речи. Вели, има вулгаризама, али их одмах и извињује — »поткрали су му се«, и има старо-словенских речи, које му још »уписује у заслугу«.

Но г. Недић, који је код Јакшића заборавио да наведе мане, као што је и код Лазе Костића заборавио да наведе врлине (ваљада за то, што их нема?!), код Војислава се сетио истине, да »chacun a les défauts des ses vertus«, те навађа и мане Војислављеве лирике: што јој недостаје карактер непосредности, једноликост (мал те не у свему) и мирноћу, која би »у другог (на пр. Лазе Костића?) била за осуду, у њега је (т. ј. Војислава) за похвалу«. Па у пркос свима тим манама г. Недић ствара онако бриљантно мишљење о лирици Војислава Ј. Илијћа.

Када не узмемо на ум, колико је критичар сам себи неконсеквентан, што код Војислава хвали уметничке песме, а ове се не могу — по жељи г. Недића — спевати ни за време »јаких и силних осећаја«, ни за један тренут; даље колико је неконсеквентан, што горе наведену истину примењује само на Војислављеву лирику; даље тиме, што Стевану В. Попо-

вићу замера много цитирање, а он овамо у овој својој студији не само да много цитира, већ један и исти цитат по два пута цитира (на пр. на 206 и 225 стр. — 207 и 226 — 209 и 224); када одбацимо даље оно силно теорисање и у овој студији, и скроз погрешну тврдњу, као да је »свака уметност у форми« (а не у хармонији између форме и садржине) — онда нам остаје мишљење г. Недића о врлинама и манама лирике Војислављеве, које и ми потписујемо, заједно с мишљењем г. Недића, да лирика Војислављева не ће никада бити популарна, (но зашто је г. Недић у опште и спомињао ту популарност, кад је он против књижевног плебисцита?).

Хоћемо ли из свега овог и ми повући о лирици Војислављевој онако мишљење, као г. Недић — то је друго питање. Та и ми смо публика, а публика је — као што г. Недић сретно (да употребимо његов епитет) примећује — препредена, и за то не ћемо да примимо све од ока, што нам критичар »намеће«.

* * *

И тиме бисмо били готови са садржином ове књиге. Из овога, што смо до сада говорили, видели смо, (или да се послужимо обликом г. Недића: видли смо), како у овој књизи има делова, који не стоје с њоме ни у каквој свези, а овамо нема студије о лирској поезији, ни о лирочарима, које није требало заборавити; видели смо, како су чланци несистематски распоређени, и колико има у њима софизама, динизма и теоретисања, и у томе теоретисању погрешака и анахронизама, и како их критичар употребљава неконсеквентно и често пада у контрадикцију. А видели смо, и како је био праведан, потпун, консеквентан и сретан у цитирању песама у својим студијама.

И нехотице се намеће сада питање: откуд толике и такве погрешке у књизи стручног професора са највишег српског просветног завода? Је ли то последица његове спреме, (што се тек не да замислити), или је то последица нечег другог?

Ми држимо, да је то последица нечег другог. Биће да је г. др. Љ. Недић хтео да напише студије само о оним српским лирочарима, које лично или веома воли, или страшно мрзи. Он је о сваком песнику а priori створио био, било бриљантно, било неповољно мишљење, па му је доцније по песама тражио стихове, да

њима докаже и одбрани своје мишљење. Место да је о песнику из песама стварао мишљење, он га је стварао из личних осећаја својих, а песме је употребио да њима прикрије своју субјективност. Наравно да је онда морао ковати принципе, како му је кад требало; за то је и падао у контрадикцију и починио оне и онаке погрешке; и баш за то ће српска публика најбоље радити, ако послуша г. Недића, те сачува своју »препреденост«, те не поверује in verba критичара Недића.

Студије су г. Недића писане великом лакоћом, управо би се могло рећи, да су то фељтони, штампани у засебној књизи под именом студија. Језику би се г. Недића могло много замерити. Његове су студије пуне германизама, који се огледају нарочито у фразама и конструкцији реченица, и пуне су најпримитивнијих погрешака граматичких. Г. Недић на пример консеквентно деклинује неодређени адјектив суфиксима одређена, не разликује свој и његов и т. д., а местимице има и погрешака у правопису и у интерпункцији.

Но чему нема замерке, то је елегантно издање књиге: фина и лепа хартија и крупна слова, и нешто, што је такође врло ретко у нас — нема штампарских грешака.

И има још једна врлина: дело је г. Недића — као што смо у почетку навели — показало, да у нас још има интереса за књижевност, за поезију и критику, оно је заталасало и сувише мирну површину нашега књижевног живота, но највећу ће заслугу стећи, ако оно буде поводом, те се на развалинама субјективне критике стручног професора највишега српског завода подигне необорима објективна критика о ономе, о чему је г. др. Недић тако једнострано писао, обасут одобравањем госпде чланова »књижевно-уметничке заједнице« у Београду.

Него кад сам споменуо »заједницу«!

Госп. Недић рекао је, да је Лазу Костића прославило друштво, што се некада скупљало у гостионици код »беле лађе« у Новоме Саду. Истина, господин Недић тиме и сувише ласка томе друштву, кад је оно, ма да беше мало, могло и то учинити, да извесни лирочари буду неправедно и неосновано слављени у читавоме једном народу, и када је оно могло својом хвалом изградити, да се српски свет заноси песмама, које се не допадају г. дру Недићу, када је дакле могло изнуђавати лажне осећаје код читавог једног народа, и то у неколико гене-

рација, за неколико деценија! То друштво може себи одиста много ласкати!

Него то није требао да рече баш г. Недић, који је и сам своје студије читао код Коларца, и ако у једноме организованом друштву (чијим је члановима и књигу своју приказао за успомену на заједничке вечери), и кад је и он у тим својим студијама хвалио оне, који су чланови те дружине, и њихове рођаке, а неосновано кудио оне, који јој нису чланови.

*

Када смо оценили књигу, да се још питамо: шта је г. Недић хтео да постигне овим својим субјективним студијама? Да ли да *индиректно* потпомогне, да што пре дођемо до праве, објективне критике? — То не верујемо, јер видимо, да госп. Недић има о себи лепше мишљење; као што држимо, да ову збирку није издао ни тога ради, што о себи држи, да је таки ауторитет, да је за Српство драгоцен добит, када зна и за најсубјективније мњење Недићево.

Или је мислио, да ће се читаоци поезије Илијеве од сада одушевљавати њоме, само за то, што он, Недић, каже, да је то права српска поезија; а да ће, читајући Костићеве песме, осуђивати их за то, што их г. Недић осуђује? Видели смо, да г. Недић ни то не држи.

Можда је штампао ову збирку, знајући за ону истину:

Du würdest gern' berühmt in Eil?

Nun, das ist heutzutage nicht schwer!

Schreib' einfach bloss das Gegentheil,

Von dem, was man geglaubt bisher!

Је-ли то мислио, или шта друго?... Не ћемо више да питамо. У осталом, при оцени апсолутне вредности једнога дела и не треба гледати на побуде, које су водиле писца, да дело напише и даде у штампу, и ако би — и ако не по оцену вредности самога дела, а оно по оцену другог нечег — од драгоцене вредности било знати, шта је водило господина дра Љубомира Недића, да напише и изда ове своје »критичке студије из новије српске лирике«.

Бранислав Станојевић

„КАЛАЈЦИЈЕ“

Пречасни господин *Манојло Грбић*, мој поштовани и вриједни земљак, пише у „*Карловачком Владичанству*“ ово: »У исто доба досели се у Карловац више православнијех породица, које се спомињу под именом „*калајције*“ (Kalagier). Калаџија значи човјека рибара, који кала и суши пријесну рибу. Ако и ове калаџије нијесу били рибари, онда не умијем рећи ко су били« (I књига, 134).

Је ли икада у Купи и Корани око Карловца било толико рибе, да је становници тога града не би били у стању покуповати сву од рибара, ја не знам; али сумњам, да су те православне породице продавале и суху рибу, што је са стране доношена. А без њеке ја то и не говорим тако. Та већ у Вукову рјечнику читамо код ријечи »калаџија« под бр. 2 ево ово: „*Калаџије* су од прије у Србији носиле по селима рубу (т. ј. робу) те продавале: гдјекоји су ишли на коњма и рубу носили у бисагама, а гдјекоји су ишли пјешнице и рубу носили у торби на леђима. *Ово су били трговци или њихови мошци, који су по варошима дућане држали.*“

И ако нас ово Вуково тумачење наводи,

да за њемачко »Kalagier« пишемо »калаџије«; и прем да нам оно врло поуздано казује, и чиме су се те калаџије бавиле, ипак нам не ће бити на одмет, шта је о њима писао и старина г. Игњат К. *Сопрон*. У оном комешању народа око доњег Дунава — вели он — били су *Грци* особита стихија у свако доба, па и за вријеме турскога господства, ма како оно иначе хришћанима несносно било. Јевреји, Јермени и Грци препродавали су робу од вајкада на истоку; али у нашој земљи особито Грци. У седамнаестом вијеку, па и на почетку осамнаестога, ишли су они трговине ради кроза нашу земљу све до Штајерске и Корушке, (од куда су, као што ми г. Сопрон наустиче казиваше, *кријући* доносили свакојако оружје, и нашем непријатељу тако ишли на руку). Узевши из једнога дјела реченицу: »Der Hausirhandel wurde von den sogenannten Kalaisern oder Kalugiern vermittelt«, исправља је госп. Сопрон у толико, што тврди, да су оба имена искварена, јер ту треба да стоји »Kalauser« према турској ријечи »калауз«, која значи двоје: путовођа и препродавац. Ја бих додао к овоме, да су ријечи »Kalagier« и »Kalugier« на-

вићу замера много цитирање, а он овамо у овој својој студији не само да много цитира, већ један и исти цитат по два пута цитира (на пр. на 206 и 225 стр. — 207 и 226 — 209 и 224); када одбацимо даље оно силно теорисање и у овој студији, и скроз погрешну тврдњу, као да је »свака уметност у форми« (а не у хармонији између форме и садржине) — онда нам остаје мишљење г. Недића о врлинама и манана лирике Војислављеве, које и ми потписујемо, заједно с мишљењем г. Недића, да лирика Војислављева не ће никада бити популарна, (но зашто је г. Недић у опште и спомињао ту популарност, кад је он против књижевног плебисцита?).

Хоћемо-ли из свега овог и ми повући о лирици Војислављевој онако мишљење, као г. Недић — то је друго питање. Та и ми смо публика, а публика је — као што г. Недић сретно (да употребимо његов епитет) примећује — препредена, и за то не ћемо да примимо све од ока, што нам критичар »намеће«.

* * *

И тиме бисмо били готови са садржином ове књиге. Из овога, што смо до сада говорили, видели смо, (или да се послужимо обликом г. Недића: видли смо), како у овој књизи има делова, који не стоје с њоме ни у каквој свези, а овамо нема студије о лирској поезији, ни о лиричарима, које није требало заборавити; видели смо, како су чланци несистематски распоређени, и колико има у њима софизама, динизма и теоретисања, и у томе теоретисању погрешака и анахронизама, и како их критичар употребљава неконсеквентно и често пада у контрадикцију. А видели смо, и како је био праведан, потпун, консеквентан и сретан у цитирању песама у својим студијама.

И нехотице се намеће сада питање: откуд толике и такве погрешке у књизи стручног професора са највишег српског просветног завода? Је-ли то последица његове спреме, (што се тек не да замислити), или је то последица нечег другог?

Ми држимо, да је то последица нечег другог. Биће да је г. др. Љ. Недић хтео да напише студије само о оним српским лиричарима, које лично или веома воли, или страшно мрзи. Он је о сваком песнику а priori створио био, било бриљантно, било неповољно мишљење, па му је доцније по песама тражио стихове, да

њима докаже и одбрани своје мишљење. Место да је о песнику из песама стварао мишљење, он га је стварао из личних осећаја својих, а песме је употребио да њима прикрије своју субјективност. Наравно да је онда морао ковати принципе, како му је кад требало; за то је и падао у контрадикцију и починио оне и онаке погрешке; и баш за то ће српска публика најбоље радити, ако послуша г. Недића, те сачува своју »препреденост«, те не поверује in verba критичара Недића.

Студије су г. Недића писане великом лакоћом, управо би се могло рећи, да су то фељтони, штампани у засебној књизи под именом студија. Језику би се г. Недића могло много замерити. Његове су студије пуне германизама, који се огледају нарочито у фразама и конструкцији реченица, и пуне су најпримитивнијих погрешака граматичких. Г. Недић на пример консеквентно деклинује неодређени адјектив суфиксима одређена, не разликује свој и његов и т. д., а местимице има и погрешака у правопису и у интерпункцији.

Но чему нема замерке, то је елегантно издање књиге: фина и лепа хартија и крупна слова, и нешто, што је такође врло ретко у нас — нема штампарских грешака.

И има још једна врлина: дело је г. Недића — као што смо у почетку навели — показало, да у нас још има интереса за књижевност, за поезију и критику, оно је заталасало и сувише мирну површину нашега књижевног живота, но највећу ће заслугу стећи, ако оно буде поводом, те се на развалинама субјективне критике стручног професора највишега српског завода подигне необорима објективна критика о ономе, о чему је г. др. Недић тако једнострано писао, обасут одобравањем госпoде чланова »књижевно-уметничке заједнице« у Београду.

Него кад сам спомену »заједницу«!

Госп. Недић рекао је, да је Лазу Костића прославило друштво, што се некада скупљало у гостионици код »беле лађе« у Новоме Саду. Истина, господин Недић тиме и сувише ласка томе друштву, кад је оно, ма да беше мало, могло и то учинити, да извесни лиричари буду неправедно и неосновано слављени у читавоме једном народу, и када је оно могло својом хвалом изградити, да се српски свет заноси песмама, које се не допадају г. дру Недићу, када је дакле могло изнуђавати лажне осећаје код читавог једног народа, и то у неколико гене-